

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

Kerkenvisies in Utrecht -Bouwstenen -

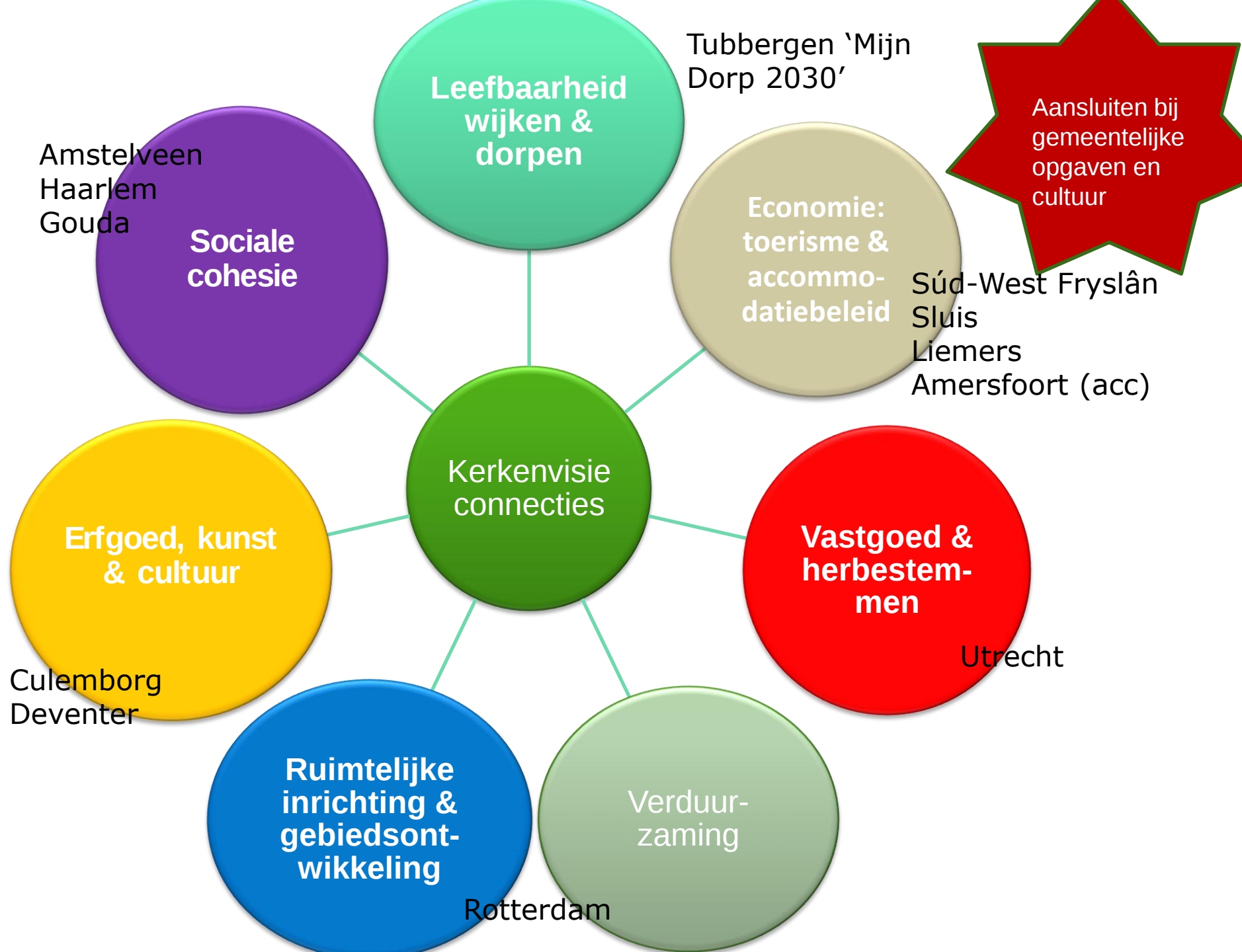
Frank Strolenberg

Programma Toekomst Religieus
Erfgoed

- Beginnen bij het einde (doel)
- Hoe ziet een kerkenvisie er uit? (vorm)
- Welke elementen/aspecten meenemen (inhoud)
- Wat zelf doen; wat uitbesteden; waar vind ik de tijd (actoren)
- Waar te beginnen (oriëntatie)
- Hulpmiddelen

KERKENPASPOORTEN

Liemers & Doesburg

Versie juli 2021

In opdracht van:

Gemeente
Duiven

Heilige huisjes fietsroute

Neem een kijkje in de toekomst van de Liemerse & Doesburgse religieuze gebouwen

Fiets mee op 11 september 2021 tijdens de open monumentendag.

Voor meer informatie hou de website van www.rafelroutes.nl in de gaten.

Waar kan een kerkenvisie neerslaan?

Gemeente	Ambtelijk sectoraal (afdeling erfgoed)
	Ambtelijk breed (erfgoed, economie, ruimte etc)
	Bestuurlijk B&W
	Bestuurlijk Gemeenteraad
Kerken	<i>Kerkbestuur</i>
	Kerkgemeenschap
Burgers	<i>Burgerbesturen</i> (bijv Heemschut of lokale heemkundige vereniging)
	Breed in de samenleving

Denk mee over de toekomst van Amstelveense kerken

De gemeente is bezig met een onderzoek naar de toekomst van kerken in Amstelveen, de Kerkenvisie. Hiervoor spreekt zij met alle kerkbesturen en eigenaren van kerkgebouwen. De gemeente wil echter ook weten hoe de Amstelveners erover denken en stelt daarom de vraag: Hoe ziet u de toekomst van kerken?

Korte vragenlijst voor inwoners gemeente Alkmaar

Gaat de toekomst van kerkgebouwen in Alkmaar u aan het hart? [Vul de korte vragenlijst in en](#)

Bewust
meenemen
in proces

EXTERN PROCES

Op 4 november 2019 vond er in Groenlo een congres plaats, over vrijkomende kerkgebouwen. Het congres werd georganiseerd door LEADER Achterhoek,

Welke vorm kan een kerkenvisie krijgen bij een gemeente?

OUTPUT	CONCRETISERING
Acties	
Producten	
Voorzieningen	
Wet & regelgeving	
Handelings- perspectieven	
Sectoraal beleid	
Integraal beleid	

Welke vorm kan een kerkenvisie krijgen bij een gemeente?

OUTPUT	CONCRETISERING
Acties	• Nieuwe functies voor kerkgebouwen/sloop (bij krimp) • Kiezen voor aanbouw/nieuwbouw (bij groei) • Contracten gem monumenten & monumentenwacht • Project verduurzaming kerken • Regulier kerkenoverleg
Producten	• Website, app • Kerkenpaspoort • Toeristische routes
Voorzieningen	• Kerkenloket • Herbestemmingsteam
Wet & regelgeving	
Handelings-perspectieven	
Sectoraal beleid	
Integraal beleid	

Welke vorm kan een kerkenvisie krijgen bij een gemeente?

OUTPUT	CONCRETISERING
Acties	
Producten	
Voorzieningen	
Wet & regelgeving	• Verruiming Bestemmingsplan • Aanpassing parkeernorm • Afspraken rondom accommodatiebeleid
Handelings-perspectieven	• Afspraken hoe en wanneer men elkaar benadert (Deventer) • Afspraken hoe om te gaan met leegkomende kerken (Den Haag 2x2 aanpak)
Sectoraal beleid	• Erfgoed, toerisme, leefbaarheid...
Integraal beleid	• Omgevingsvisie/Stadsvisie, omgevingsplan-/programma • Thematisch: de gezonde stad, de duurzame stad, de inclusieve stad • Gebiedsgericht integraal (centrum, dorpskernen)

Welke vorm kan een kerkenvisie krijgen bij een gemeente?

OUTPUT	CONCRETISERING
Acties	• Nieuwe functies voor kerkgebouwen/sloop (bij krimp) • Kiezen voor aanbouw/nieuwbouw (bij groei) • Contracten gem monumenten & monumentenwacht • Project verduurzaming kerken • Regulier kerkenoverleg
Producten	• Website, app • Kerkenpaspoort • Toeristische routes
Voorzieningen	• Kerkenloket • Herbestemmingsteam
Wet & regelgeving	• Verruiming Bestemmingsplan • Aanpassing parkeernorm • Afspraken rondom accommodatiebeleid
Handelings-perspectieven	• Afspraken hoe en wanneer men elkaar benadert (Deventer) • Afspraken hoe om te gaan met leegkomende kerken (Den Haag 2x2 aanpak)
Sectoraal beleid	• Erfgoed, toerisme, leefbaarheid...
Integraal beleid	• Omgevingsvisie/Stadsvisie, omgevingsplan-/programma • Thematisch: de gezonde stad, de duurzame stad, de inclusieve stad • Gebiedsgericht integraal (centrum, dorpskernen)

Welke bureaus kunnen je verder helpen?

1. Dat is afhankelijk van je vraag, je behoefte en wat je zelf kunt en wilt doen (zie volgende sheet)
2. Vraag nooit één bureau, maar spreek verschillende partijen en onderzoek wat bij je past qua signatuur, expertise en aanpak
3. Denk ook aan niet commerciële partijen zoals Dorpsraden, Kleine Kernen Verenigingen, inzet sleutelfiguren (voorbeeld kerkenvisie Oss)
4. Een greep uit de bureaus die tot op heden werken aan kerkenvisies:

Advinci, Arcadis, Boei, Bugel Hajema, Bureau Schröder, Coup, de Culturele Zaak, Erfgoed.nu, Hylkema Erfgoed, Kaader, Kerkelijk Waardebeheer, Rechurch, Reliplan, diverse Steunpunten Monumentenzorg, Spectrum, Stimuland, St Kerkenvisie Nederland, Verderbrenger .... (complete lijst is beschikbaar)

Wie gaat wat doen? Uitbesteden of niet?

TAKEN	Wat kan je zelf, maar is ook uit te besteden	Aan wie uit te besteden?	Wat moet je zelf doen (eigen regie)
Politieke begeleiding voor, tijdens en na opstellen KV			X
Gesprekken voeren intern			X
Inventariseren actoren	X	procesbegeleiders	
Inventariseren, selecteren erfgoedwaarden	X	erfgoedbureau	
Verbreden kennis (kerkenlandschap, kerkenfamilies, mon groen, zichtbaarheid...)	X	ontwerpers	
Gesprekken voeren extern	X	procesbegeleiders	
Synthese in acties, producten, beleid etc	X	al naar gelang	

KARAKTERKAARTEN

Familie – cultuurhistorisch karakter

Trots stadsbaken

- Representatie van het gezag van kerk en staat.
- Stedenbouwkundig baken.
- Groot te midden van klein weefsel.

Opnieuw geaard in traditie

- Bevestiging van oude geloofstraditie en

Geometrische zuiverheid

- De strenge geometrie van de 18de eeuwse kerk verhindert constructie en

Experiment voor nieuwe geloofsvormen

- Na oorlogse brede typologie voor nieuwe geloofspraktijken

Positie – ruimtelijk karakter

Hoeksteen van de wijk

- Wijkvoorziening in 20ste-eeuwse wijk
- Centrale positie aan openbare ruimte.
- Uitzonderingspositie en baken in gelijkvormige woonwijk.

Gedrag – maatschappelijk karakter

Inloop

- Een luisterend oor.
- Sociaal maatschappelijke ondersteuning.
- Projecten gericht op mensen met problemen en mantelzorgers.
- Bezoek aan ouderen.

- Rituelen rondom geboorte, huwelijk en dood.
- Feesten en vieringen voor de stad en wijk.

- De kerk is onderdeel van een sleutelverhaal uit de Zaanstreek of van een bepaalde groep.

- Met vrijwilligers iets doen voor de gemeenschap.
- Goede doelen markten en voedselbank.
- Spelen en maken.

Afbeelding 7 – Kerkgebouwen in centrum van dorp. Foto's: Jade Architecten

Lees ook 'met Hart & Ziel' editie 2020

Waar vind ik de tijd?

Opstellen en uitwerken kost gewoon tijd (absoluut in uren en ook in duur van de activiteit: 1,5-2 jaar gemiddeld); hoe organiseer je het (erbij)?

Opties:

- Extra FTE (bijv trainees, stagiaires)
- Uitbesteden
- Meer/andere collega's betrekken oa van andere afdelingen
- Samenwerken met partijen in de stad (dorpsraden, erfgoedclubs, etc)
- Samenwerken met andere gemeenten
- Samenwerken met steunpunten/provincies

Tip: structureel onderhoud van de Kerkenvisie koppelen aan een functie, niet aan een persoon

Waar te beginnen?

- Voer een aantal verkennende gesprekken:
  - *sleutelfiguren in de kerkelijke gemeenschap*
  - *collega's die actief zijn in kerken*
  - *reguliere contacten van B&W (die zijn er vaak rondom issue van geloof)*

- Voer een aantal verkennende gesprekken:
  - *sleutelfiguren in de kerkelijke gemeenschap*
  - *collega's die actief zijn in kerken*
  - *reguliere contacten van B&W (die zijn er vaak rondom issue van geloof)*
- Maak een (voorlopig) plan van aanpak
- Vooraankondiging uitdoen waarmee stakeholders uitgenodigd worden en geïnformeerd worden (bij voorkeur door wethouder) over geplande aanpak

Waar te beginnen?

- Voer een aantal verkennende gesprekken:
  - *sleutelfiguren in de kerkelijke gemeenschap*
  - *collega's die actief zijn in kerken*
  - *reguliere contacten van B&W (die zijn er vaak rondom issue van geloof)*
- Maak een (voorlopig) plan van aanpak
- Vooraankondiging uitdoen waarmee stakeholders uitgenodigd worden en geïnformeerd worden (bij voorkeur door wethouder) over geplande aanpak
- Voer gesprekken: individueel, in groepen, plenair, via enquêtes al naar gelang wat nodig is

Waar te beginnen?

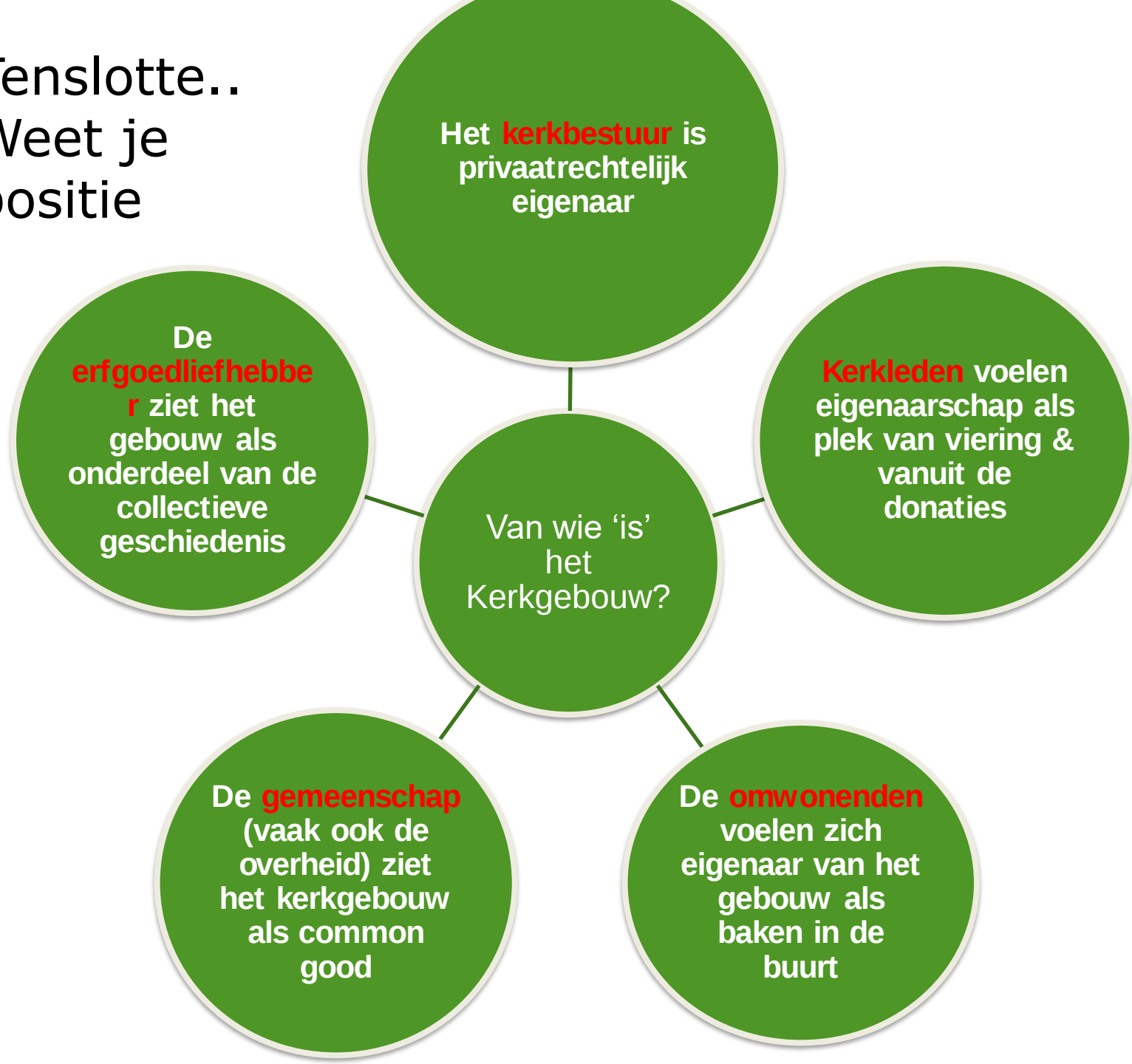

- Voer een aantal verkennende gesprekken:
  - *sleutelfiguren in de kerkelijke gemeenschap*
  - *collega's die actief zijn in kerken*
  - *reguliere contacten van B&W (die zijn er vaak rondom issue van geloof)*
- Maak een (voorlopig) plan van aanpak
- Vooraankondiging uitdoen waarmee stakeholders uitgenodigd worden en geïnformeerd worden (bij voorkeur door wethouder) over geplande aanpak
- Voer gesprekken: individueel, in groepen, plenair, via enquêtes al naar gelang wat nodig is
- Blijf in elke fase open staan voor reacties
- Laat het gebeuren
- En ondertussen zullen er crisis ontstaan: kijk of die te benutten zijn

- Handreiking, Addendum & 'Kerkenvisie, en dan...' *(verschijnt eind 2021)*
- Website www.toekomstreligieuserfgoed.nl
- Dossier Kerkenvisies op de website
- Kerken Tellen! Bestand van alle kerkgebouwen in NL via RCE website
- Zes-wekelijkse webinars PTRE *(30 september over vormen van een kerkenvisie)*
- netwerk STAMU
- Subsidieregeling herbestemming RCE open per 1 okt
- Subsidieregeling Klinkend Erfgoed RCE

Tenslotte..
Weet je
positie

Tenslotte..
Weet je
positie

Tenslotte..
Weet je
positie

Het kerkbestuur is
privaatrechtelijk
eigenaar

We
spreken
niet
elkaars
taal

De
erfgoedliefhebber
ziet het
gebouw als
onderdeel van de
collectieve
geschiedenis

Kerkleden zien
eigenaarschap als
plek van viering &
vanuit de
donaties

Van wie 'is'
het
Kerkgebouw?

Wees
bewust
van de
context

De gemeenschap
(vaak ook de
overheid) ziet
het kerkgebouw
als common
good

De omwonenden
voelen zich
eigenaar van het
gebouw als
baken in de
buurt

Tenslotte..
Weet je
positie

Het kerkbestuur is
privaatrechtelijk
eigenaar

We
spreken
niet
elkaars
taal

Kerkleden zien
eigenaarschap als
plek van viering &
vanuit de
donaties

Van wie 'is'
het
Kerkgebouw?

Wees
bewust
van de
context

De
erfgoedliefhebber
ziet het
gebouw als
onderdeel van de
collectieve
geschiedenis

Overheidsinstelling
(vaak ook de
overheid) ziet
het kerkgebouw
als common
good

De omwonenden
voelen zich
eigenaar van
gebouw als
baken in de
buurt

Start niet
met het
woord
herbestem-
ming

Ten slotte..

Niemand wil diegene zijn die de deur sluit

gebouwen als onderdeel van de collectieve geschiedenis

Wees bewust van de context

gemeenschap (vaak ook de overheid) ziet het kerkgebouw als common good

Het kerkbestuur is privaatrechtelijk eigenaar

Van wie 'is' het Kerkgebouw?

De omwonenden voelen zich eigenaar van het gebouw als baken in de buurt

We spreken niet elkaars taal

Kerkleden zien eigenaarschap als plek van viering & vanuit de donaties

Start niet met het woord herbestemming

En gewoon even bellen kan ook...

De 12 bouwstenen

1. Een integrale kerkenvisie: doel, inhoud en vorm

- a. Welk doel wil je (met elkaar) bereiken met het opstellen van een kerkenvisie?
- b. Met wie en voor welke kerkegebouwen?
- c. En welke vorm past daar het beste bij?

pagina 8

2. Nut en noodzaak van een kerkenvisie

- a. Wat is de betekenis van de kerkegebouwen in onze gemeente?
- b. Welke levert het opstellen van een kerkenvisie op?

pagina 12

3. De opsteller van een kerkenvisie

- a. Hoe neem je initiatief?
- b. Wat vraagt het proces voor inzet van iedereen?
- c. Hoe geef je vorm aan het proces? Wie doet wat?

pagina 16

4. De rol van de gemeente in een kerkenvisie

- a. Welke rol past je als gemeente? Zowel tijdens opstellen als implementatie van kerkenvisie

pagina 20

5. Het financieren van een kerkenvisie

- a. Waar kan je de decentralisatie-uitkering aanvragen?
- b. Wat kan je als gemeente bijdragen aan het opstellen van een kerkenvisie?

pagina 22

6. De opgave bepaalt de aanpak

- a. Welke opgave heb je als gemeente in brede zin?
- b. Welke opgave heb je als gemeente m.b.t. de kerkegebouwen, hun interieurs en omgeving?
- c. Welke aanpak sluit daar het beste op aan?

pagina 24

7. Het gesprek organiseren en aangaan

- a. Met wie ga je in dialoog?
- b. In welke vorm(en)?
- c. Wat moet je voorafgaand aan de gesprekken weten?

pagina 28

8. Vertrouwen, openheid & openbaarheid

- a. Hoe ga je om met vertrouwelijkheid versus openbaarheid?
- b. Wat spreek je af over communicatie?

pagina 32

9. De inventarisatie

- a. Welke data heb je nodig?
- b. Wat is al beschikbaar?

pagina 34

10. Waardering en weging

- a. Wil je waarderen en/of wegen?
- b. Hoe waardeer je en met welke criteria?

pagina 36

11. De achterban / draagvlak

- a. Is er zicht op de 'achterban' van de verschillende partijen?
- b. Hoe verkrijgt/organiseer je draagvlak bij deze achterbannen?

pagina 38

12. Borging & monitoring

- a. Een kerkenvisie en dan?

pagina 40

